

ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ СИСТЕМНИХ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ У КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано передумови виникнення системних банківських криз у контексті функціонування світових фінансових ринків та обґрунтовано систему підходів до забезпечення стійкого функціонування банківського сектора економіки шляхом дослідження головних чинників, що впливають на стан банківської системи України.

Ключові слова: антикризове управління, системна банківська криза, стійкість банківського сектора, фінансова глобалізація.

Постановка проблеми. Посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів, все більша відкритість національної економіки потенційно підвищують ймовірність виникнення кризових явищ як на рівні економіки в цілому, так і на рівні її окремих секторів, зокрема банківського, що вимагає від вчених та практиків пошуку і відпрацювання ефективних механізмів їх попередження та подолання.

Серед основних причин банківських криз визначальне місце належить світовим та регіональним фінансовим кризам, які є наслідком виникнення в світовій економіці глобальних диспропорцій. Кризою банківського сектора можна вважати ситуацію, коли він перестає виконувати свої ключові функції, насамперед забезпечувати здійснення платежів суб'єктів реального сектора економіки, гарантувати збереження та повернення залучених ресурсів відповідно до прийнятих зобов'язань та забезпечувати вільний доступ до кредитних ресурсів на ринкових конкурентоспроможних умовах.

Аналіз останніх публікацій. Важливе місце в розгляді питань антикризового управління займають дослідження таких західних вчених: Б. Айхенґріна, Д. Даймонда, А. Роуза та І. Фішера. Серед вітчизняних фахівців, які приділяють увагу питанням стійкого розвитку банківської системи України, можна назвати таких авторів, як О. Барановський, А. Гриценко, О. Васюренко, М. Дороніна, А. Мороз, М. Савлук, проблемам і перспективам розвитку банківської системи в умовах конкуренції – О. Бакун, О. Другов, В. Корнев, Т. Смовженко.

Існує велика кількість наукових досліджень щодо емпіричного аналізу криз національних банківських систем, більшість із них розроблено такими міжнародними фінансовими організаціями, як МВФ та Світовий банк, що безпосередньо займаються розробкою рекомендацій і практичних заходів, спрямованих на подолання кризових явищ у банківській сфері.

Метою статті є обґрунтування теоретичних і методологічних підходів щодо застосування інструментів попередження та подолання кризових явищ у банківському секторі шляхом дослідження основних кризових чинників у контексті фінансової глобалізації.

Виклад основного матеріалу. За обсягом та характером перешкод що виникають на шляху реалізації зазначених функцій, можна виділити системні та локальні банківські кризи. Локальна банківська криза охоплює невелику кількість банків, для яких характерними є спільні недоліки, а саме: низька ліквідність, обмеженість ресурсної бази, незбалансована структура кредитного портфеля тощо. Системна банківська криза – це криза, при якій виникають значні порушення в роботі банків, що здійснюють найбільші обсяги основних банківських операцій, тобто виникає загроза існуванню всієї банківської системи. Подібні кризи нерідко супроводжуються зростанням інфляції, девальвацією національної валюти, обвалом фінансових ринків та дефолтом держави.

Класичне пояснення системної фінансової кризи та нестабільності було наведено в праці американського науковця-монетариста І. Фішера “Теорія великої депресії” [9], в якій він доводить, що фінансова нестабільність значною мірою корелює з макроекономічними циклами, зокрема з динамікою загальної заборгованості в економіці. Проблеми, що виникають в результаті накопичення надмірних боргів в реальному секторі економіки, приводять до того, що для відновлення рівноваги відбувається скорочення рівня заощаджень в економіці та розпродаж активів за низькими цінами. Все це призводить до скорочення темпів зростання як реального сектора, так і ставить під загрозу платоспроможність фінансово-кредитних структур. Таким чином, на думку І. Фішера, основною причиною кризових явищ є негативна динаміка фундаментальних макроекономічних показників.

Д. Даймонд і П. Дібвіг [7] причини банківських криз пов’язують з факторами, що впливають на поведінку вкладників банків у зв’язку з відсутністю рівноваги на фінансових ринках, оскільки економічні агенти вкладають кошти в банки в період певної стабільності фінансової системи, а у випадках будь-яких негативних явищ зростає ймовірність виникнення банківської паніки.

У роботі Ф. Мишкіна “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective” [10] виникнення кризових ситуацій розглядається як результат негативного впливу асиметрії інформації на функціонування банківської системи. Він стверджує, що асиметрія інформаційних потоків у банківському секторі існує між кредитором і позичальником. Асиметрія призводить до того, що позичальники, які потребують фінансових ресурсів для фінансування високодохідних проектів з низьким ступенем ризику, маючи обмежену інформацію щодо умов проекту, змушені страхувати ризики можливих втрат, що призводить до необґрунтованого зростання вартості проекту. За цих же умов позичальники, що фінансують високо-ризикові проекти, мають можливість отримати гроші за нижчим відсотком. Все це призводить до витіснення низькоризикових проектів високо-ризиковими і, як наслідок, до погіршення якості кредитних портфелів фінансових посередників.

У роботі Б. Айхенґріна та А. Роуза “Staying afloat when the wind shifts: External factors and emerging-market banking crises” [8] автори виділяють п’ять основних чинників виникнення банківських криз:

- внутрішня монетарна політика;
- зовнішні макроекономічні умови;
- режим обмінного курсу національної валюти;
- фінансова структура країни;
- проблеми банківського контролю та регулювання.

Досить вагомим у виникненні банківських криз є інформаційний чинник, оскільки інформація про фінансові труднощі одного з банків спонукає вкладників вилучати ресурси в абсолютно стійких банках, стимулюючи порушення стабільності всієї системи.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах пошуку шляхів стабілізації економічного розвитку в країнах, де економіка знаходиться на стадії трансформаційного періоду. Схема виникнення та перебігу банківської кризи наведена на рис. 1.

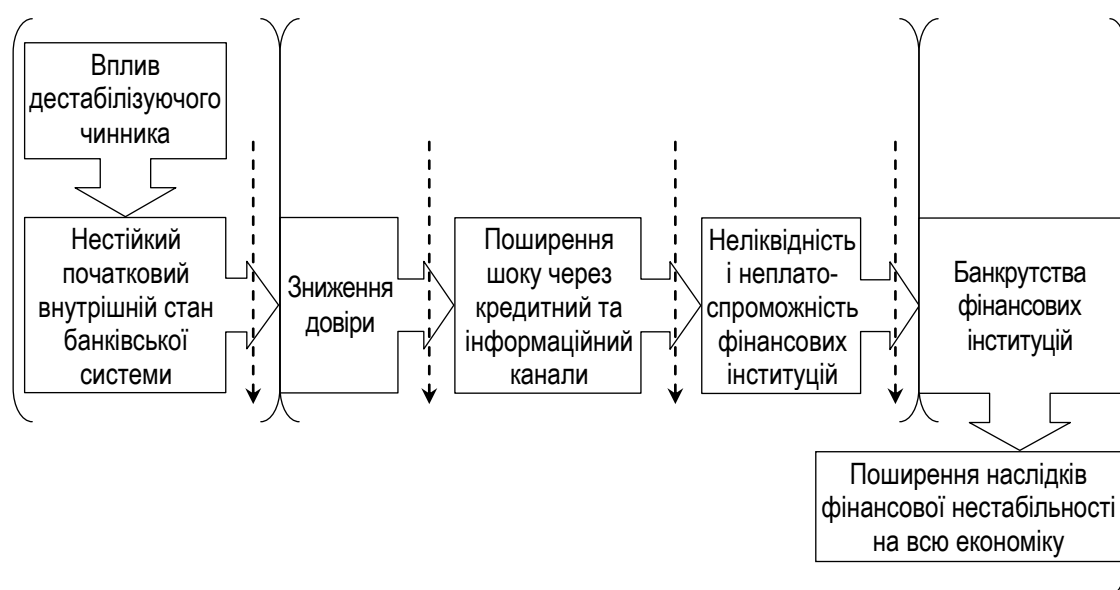

Рис. 1. Схема виникнення та перебігу системної банківської кризи

Джерело: Складено на основі опрацювання [4; 6].

Сьогоднішні прогнози кризи в банківській системі України дуже часто пов'язують зі зростаючою зовнішньою борговою залежністю банківської системи. Однак проведений аналіз свідчить, що в Україні є 21 банк, який має борги за зовнішніми запозиченнями, що підлягають погашенню у 2008 році, на суму 4 млрд. дол. США. На ці банки припадає близько двох третин капіталу, депозитів, кредитів та прибутків, а їхні зовнішні борги становлять всього 5-6 % від пасивів.

До того ж ситуація в цих банках різна. Близько 11 банків мають борги на суму 2 млрд. дол. США і є власністю іноземних банків. На ці банки припадає майже третина капіталу, а їхні зовнішні борги становлять 4 % від активів. Серед власників цих банків 3 належать до групи 25 найбільших банків світу (BNP Paribas, IniCredit, Commerzbank AG), а один BNP Paribas – у першій десятці. Серед цих банків немає таких, що фігурують як постраждалі від іпотечної кризи в США (рис. 2).

Ще 10 банків мають борги на суму 2 млрд. дол. США, але не мають іноземної частки капіталу. На ці банки теж припадає майже третина капіталу, депозитів, кредитів та прибутків. їхні борги становлять 7-8 % від пасивів. Це великі українські банки, фінансовий стан яких нормальний, і вони можуть погасити чи рефінансувати свої зовнішні борги [1].

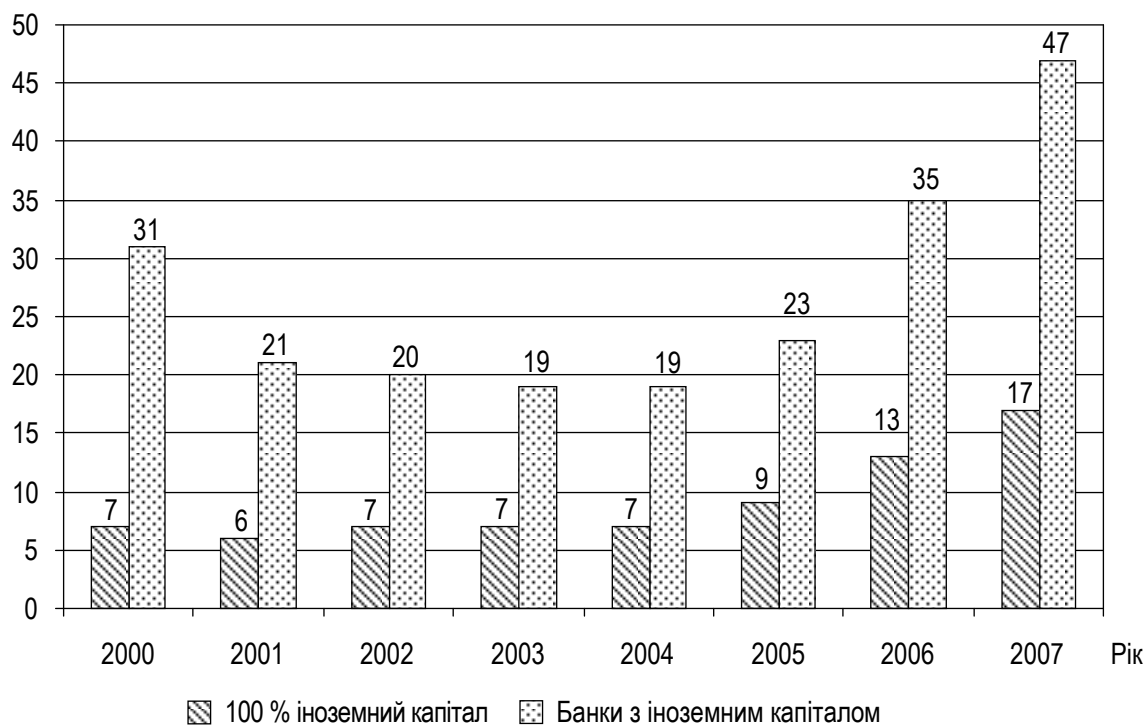

Рис. 2. Кількість банків з іноземним капіталом у банківській системі України

Джерело: Офіційний сайт НБУ // www.bank.gov.ua/Macro/index.htm.

Крім того, в Україні є 36 банків з іноземним капіталом, які не мають боргів за зовнішніми запозиченнями. Здебільшого це невеликі банки. Серед їхніх власників є великі зарубіжні банки, зокрема чотири (Citigroup, Credit Agricole, UniCredit, ING Bank), які входять до 25 найбільших, і два (Citigroup, Credit Agricole) до 10 найбільших банків. З цих банків лише два фігурують як такі, що постраждали від іпотечної кризи. Це Citigroup і Credit Agricole. В Україні Сітібанк має незначні суми капіталу, активів, кредитів і депозитів, але солідний прибуток. Аналогічна ситуація в Credit Agricole, який має в Україні два банки (Каліон Банк Україна та Індустріально-експортний банк). Офіційно в цих банках в Україні серйозних проблем немає, і вони можуть виходити на зовнішні запозичення і підтримувати ситуацію в банківській системі України [3].

Серйозні загрози для банківської системи України пов'язують з іпотечною кризою. Ґрунтовний аналіз свідчить, що виникнення іпотечної кризи в США – це не випадковість, а майже неминучість. Тут тривалий час формувалась деструктивна система кредитування, яка провокувала кризу. Отже, динаміка іпотечного ринку мала б викликати серйозну тривогу хоча б у регуляторних органів. За останні п'ять років обсяги іпотечного кредитування

зросли майже у сім разів. Для країни з давньою історією іпотеки це досить висока динаміка. Майже половину іпотечного ринку охопив спекулятивний бізнес, який працював на перепродаж житла або іпотечних цінних паперів. Широко застосовувалось кредитування без першого внеску, без підтверджувальних документів про кредитоспроможність, підвищення відсоткової ставки при зниженні вартості заставленого житла, перевищення суми кредитів над ринковою вартістю житла, зарахування внесених позичальником коштів насамперед на погашення відсотків. У кредитування масово втягувались неблагонадійні та некредитоспроможні позичальники, на яких припадало до чверті кредитів на суму 0,5 трлн. дол. США. Практикувалась “плаваюча” відсоткова ставка, прив’язана до ставки LIBOR, яка за два роки зросла втричі, на що позичальники не розраховували. Не випадково найбільша частка дефолтів – більше 60 % – припала на позичальників з “плаваючою” ставкою кредитування. Серед таких позичальників частка дефолтів, залежно від кредитоспроможності, була у 3-5 разів вищою, ніж серед тих, які мали фіксовану ставку. Переважна більшість проблемних кредитів підпала під сек’юритизацію та конвертацію в різні фінансові інструменти, які продавались іншим фінансовим інститутам. З’явилося багато офшорних компаній з правом емісії іпотечних облігацій без обов’язку звітування про їх забезпечення. Істотно погіршились прозорість, контрольованість і відповідальність на іпотечному ринку.

Таким чином, у США іпотечна криза була спровокована великою кількістю накопичених ризикованих чинників, яких немає в Україні. Іпотечний ринок України ще недостатньо розвинений, його частка в активах банків становить усього 9,5 %, а у ВВП – 8 % (у США – відповідно 30 та 75) [5], в той час, як відношення всіх активів банківської системи України до ВВП у 2007 році становило 87 % (рис. 3).

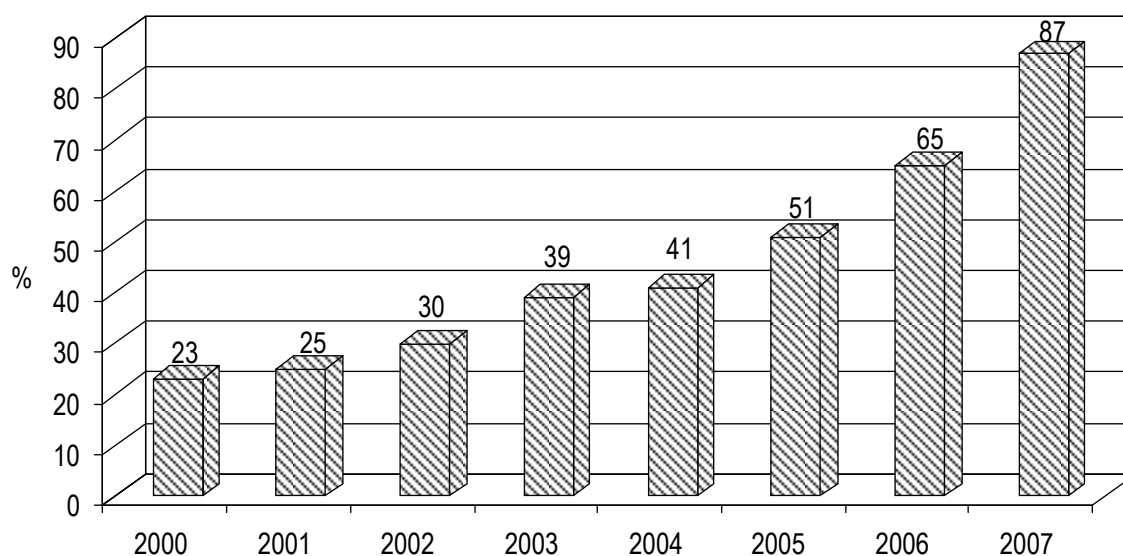

Рис. 3. Співвідношення активів банківської системи України до ВВП

Джерело: Офіційний сайт НБУ // www.bank.gov.ua/Macro/index.htm.

В Україні істотно вища якість і нижча ризикованість іпотечного кредитування: не поширене надання кредитів з автоматичним підвищенням

відсоткової ставки, з “плаваючою” відсотковою ставкою, без перших внесків, без підтвердження кредитоспроможності, без застави тощо. Структура іпотечного ринку та система взаємозв’язків з іншими секторами фінансових ринків набагато обмеженіша, простіша і прозоріша. Практика сек’юритизації іпотечних кредитів теж поки що не поширена. Не спостерігається мультиплікаційний вплив іпотечних ризиків на інших учасників фінансового ринку. Іпотечний ринок сконцентровано переважно в банках з високими стандартами кредитування та великими можливостями рефінансування.

Водночас слід звернути увагу на дуже швидке зростання обсягів іпотечного кредитування, високу частку спекулятивного бізнесу на цьому ринку, низький рівень забезпечення іпотечних кредитів довгостроковими депозитними ресурсами, часткову монополізацію іпотечного ринку, відсутність системи міжбанківського використання кредитних історій.

Тому Україні у сфері регулювання, безперечно, слід вживати заходи, спрямовані на локалізацію кризових передумов на іпотечному ринку. Зокрема, заслуговує на увагу встановлення обов’язкового мінімального порога першого внеску позичальника іпотечного кредиту. У Росії такий поріг – 20 %, нижче якого кредити вважають ризикованими і не видаються. Заслуговує на увагу встановлення граничного обсягу іпотечного кредиту в одні руки. У Росії цей показник встановлено в межах 1,5 млн. руб. (63 тис. дол. США). Більше цієї суми кредити вважаються ризикованими, і гарантії не надаються. Окремі українські банки сьогодні вже практикують ці норми.

Висновки. Категорія антикризового управління встановлює понятійну залежність та тісний взаємозв’язок між двома діаметрально протилежними станами: “стійкістю” та “кризою”. Багатогранність економічного розуміння зазначеної категорії обґрунтовується подвійною природою будь-якої кризи, яка одночасно руйнує й створює передумови для подальшого розвитку.

Узагальнивши наведені дослідження, можемо сформулювати такі висновки:

- банківська криза виникає одночасно зі значним спадом темпів зростання ВВП у реальному виразі, а різке зростання споживання свідчить про можливе наближення кризових явищ;
- різке зниження банківських депозитів у реальному виразі і значне збільшення частки кредитів, виданих приватному сектору, свідчать про наявність дисбалансів в економіці, що можуть слугувати чинниками виникнення системної кризи;
- на високу ймовірність виникнення кризи вказує різке падіння інфляції з її наступним зростанням. У цей період зростають і реальні відсоткові ставки;
- на наближення системної кризи значний вплив має зростання реального ефективного обмінного курсу або різке падіння темпів зростання імпорту в реальному виразі.

Відповідно до цієї теорії дедалі глибша інтеграція української економіки у світову фінансово-банківську систему зумовлює більшу чутливість країни до зовнішніх шоків, але в той же час це спонукає до проведення більш

ефективних антикризових заходів та, відповідно, до пошуку і використання таких інструментів, за допомогою яких можливо мінімізувати прояви кризових явищ і сформувавши підґрунтя для подальшого сталого розвитку.

Список літератури

1. Гайдуцький, П. Небезпеки кризофобії в Україні [Текст] / П. Гайдуцький // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 15–19.
2. Дані Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Кириченко, О. Тенденції злиття та поглинання в банківському секторі економіки України [Текст] / О. Кириченко, Т. Біла // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 29–37.
4. Коваленко, В. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи [Текст] : монографія / В. В. Коваленко, О. В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
5. Луцишин, З. Сучасні тенденції світового фінансового ринку [Текст] / З. Луцишин // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 9. – С. 3–9.
6. Трененков, Е. М. Диагностика в антикризисном управлении // Антикризисное и внешнее управление [Текст] / Е. М. Трененков. – 2006. – № 3. – С. 29–46.
7. Diamond, D.W., Dybvig, P.H. Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity // Journal of Political Economy. 1983. Vol. 91. – June. – P. 401–419.
8. Eichengreen, B., Rose, A., Wyplosz, Ch. Contagious Currency Crises. NBER Working Paper No. 5681. 1996. – July – P. 45–53.
9. Fisher, I. The Debt-Deflation Theory of Great Depression // Econometrica. 1933. Vol. 1 (October). – P. 337–357.
10. Mishkin, F.S. Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective. NBER Working Paper 5600. 1996. – P. 28–35.

Summary

In the article the pre-conditions of forming of systemic banking crises in the context of the world financial markets functioning are analyzed and the system of approaches to providing the stable functioning of the banking sector of economy by research of main factors which influence on the state of the banking system of Ukraine are grounded.

Отримано 19.02.2009

Джулай, В.О. Чинники виникнення системних банківських криз у контексті фінансової глобалізації / В.О. Джулай // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2009.- Вип. 25.- С. 158-165.